

УДК 811.111.2'276.6:636

С. А. Вискушенко,
кандидат філологічних наук, викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ФАХОВИХ МОВ

Статтю присвячено узагальненню та систематизації існуючих головних наукових підходів сучасної лінгвістики до вивчення фахових мов і аналізу їхніх ключових проблем. В роботі викладено інформацію про становлення, актуалізацію та розвиток трьох основних й взаємодоповнюючих концепцій, на які спирається методологія дослідження фахових мов. Зокрема, розглянуто загальні особливості кожного з напрямів та встановлено їхні відмінні ознаки.

Постановка проблеми. Вивчення фахової лексики є одним із найбільш перспективних напрямів сучасної лінгвістики, оскільки вона складає переважну більшість мовного фонду, найбільш динамічно розвивається та має тенденцію до стійкого зростання, незмінно слугуючи об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Наявність великої кількості фахових мов, за підрахунками вчених – приблизно 300, і ця кількість продовжує зростати, зумовлює стійкий інтерес лінгвістів до їхнього вивчення й досконалого опису. І хоча лінгвістика фахових мов – відносно молода галузь дослідження, уже давно вивчаються окремі фахові мови.

Можна припустити, що для того, щоб мати змогу сягнути глибинну сутність такого "філігранного" явища як фахова мова, необхідно розкрити його теоретичне підґрунтя. І почати треба з основи основ – концепцій, на яких базується лінгвістика фахових мов. Отже, керуючись науковим доробком видатного дослідника в відповідній галузі Т. Рьолке, було встановлено, що на сучасному етапі розвитку термінознавства методологія вивчення фахових мов спирається на три основні й взаємодоповнюючі концепції, а саме:

- 1) системно-мовну;
- 2) прагмалінгвістичну;
- 3) лінгвокогнітивну [1: 16-17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах *системно-мовної* концепції фахову мову трактують як систему мовних знаків, що використовуються у фаховій комунікації. Особлива увага приділяється детальному розгляду принципів можливої організації мовних одиниць фахової мови та відношень між ними. Проведений теоретичний аналіз існуючих праць з означеної проблематики в Україні та за кордоном показав, що методологічні засади цієї концепції пов'язані з іменами О. С. Герда, Б. М. Головіна, С. В. Гриньова, В. П. Даніленко, Т. М. Канделак, І. С. Квітко; Т. Р. Кияка, Г. Рондо, О. В. Суперанської, В. А. Татарінова, С. Д. Шелова, Г. Фельбера та ін.

Метою статті є узагальнення та систематизація існуючих головних наукових підходів сучасної лінгвістики до вивчення фахових мов і аналізу їхніх ключових проблем.

Виклад основного матеріалу. Серед найбільш помітних і специфічних рис цього напрямку є теза про системну організацію фахової мови, оскільки вона (фахова мова) є частиною загальної мовної системи і підпорядковується всім її законам: виражає систему понять окремо взятої галузі знань, відображає та обумовлює окремі сторони навколишнього системного світу. Підкреслюється також, що хоча лексичний склад фахової мови містить 5 видів мовних одиниць, а саме: термінів певної галузі, що мають власну дефініцію; міжгалузевих термінологічних одиниць; загальнонаукових лексичних одиниць; напівтермінів або професіоналізмів і номенклатури; загальноповсякденної лексики, яка функціонує як терміни, але базовою лексичною та понятійною одиницею фахової мови все ж таки є термін. Таким чином, термін розглядається у співвідношенні з системою мовних знаків фахової мови, його місця в цій системі, оскільки, на думку прихильників такого погляду, термін існує лише тоді, коли він є елементом цієї системи. Так, представниками системно-лінгвістичної концепції було вироблено загальне розуміння поняття "термін" як елемента фахової мови, який є лексичною одиницею (слово чи словосполучення) певної фахової мови, що виражає загальне-конкретне чи абстрактне поняття певної організованої галузі пізнання чи діяльності. Отже, відповідно до цієї концепції, найбільш важливою ознакою фахової мови є її системність, яка забезпечується шляхом об'єднання мовних одиниць фахової мови на основі класифікації понять і встановлення відношень між ними.

Прагмалінгвістична концепція не заперечує існування фахових систем мовних знаків, але оскільки найвагомим засобом вираження фахової мови виступає фаховий текст, то на перший план виводиться саме він, а отже, і його контекст та контекстуальні зв'язки. Іншими словами, відбувається певне зрушення відносно значення мовних одиниць фахової мови, оскільки інтерес науковців зосереджено на вивченні того, що фахівці намагаються виразити за допомогою своїх висловлювань, а не на тому, що означають мовні одиниці в складі висловлювань. Різні аспекти дослідження специфіки побудови фахового тексту висвітлюються в працях таких відомих лінгвістів далекого та близького зарубіжжя, як С. М. Рибачок, Т. Г. Скопюк, Е. Ф. Скороходько, В. Флуд, В. Є. Чернявська та ін.

© Вискушенко С. А., 2013

Зазначені автори вважають, що фаховий текст має певну прагматичну настанову, побудований за певними правилами сполучуваності мовних знаків фахової мови, які поєднані умовами зв'язності, цілісності, завершеності, з урахуванням цільової установки автора й умов професійного спілкування. Таким чином, дослідники намагаються вивчити комунікативно-прагматичну організацію фахових текстів, їхню категоріальну систему та мовні засоби її репрезентації, залежність їх внутрішньомовної організації від низки чинників, виявити ступінь термінологічної насиченості та вагомості з огляду на опрацювання, пересилання, отримання, збереження наукової інформації, проаналізувати "довжину" речень відповідно до критерію кількості слів. Це дозволяє твердити, що прагматична функція фахових одиниць має тісний зв'язок із комунікативною й визначається певними умовами та сферою спілкування. Урешті-решт, мовні одиниці фахової мови розкривають усі свої властивості та ознаки тільки при реальному вживанні у фахових текстах. Підкреслюється, що фаховий текст є продуктом діяльності його творця – фахівця, і пов'язаний і рівнем розвитку певного фаху, з його професійним знанням. Таким чином, фаховий текст є результатом пізнавальної діяльності фахівця та відображенням особливостей і рівня розвитку певного фаху чи галузі виробництва. Важливо відзначити й те, що особлива увага приділяється комунікативним умовам, у яких утворюється фаховий текст. У цьому випадку фахова мова розглядається не тільки як система мовних знаків, які уможливають фахову комунікацію, а як висловлювання, за допомогою яких відбувається фахова комунікація. Текст тоді виступає продуктом відповідним чином організованої комунікативної ситуації. Як слушно зазначає О. І. Голованова, визначення прагматичного змісту фахових одиниць у різних типах фахової комунікації, виявлення умов реалізації цього змісту є вкрай важливим для сучасної науки про терміни, оскільки сприяє уточненню сутності фахової комунікації та місця в ній мовних засобів, а також виробленню наукової моделі фахової комунікації загалом [2: 24]. Таким чином, з огляду на вищезазначене, можна зробити висновок, що в рамках пропонованої концепції центральне місце займає фаховий текст, який виступає складним комунікативним механізмом / адресатом, посередником комунікації між фахівцями.

Відповідно до *лінгвокогнітивної* концепції у центрі уваги виступають продуцент і реципієнт фахової комунікації. Основний акцент робиться на виявленні характерних рис відображення сприйняття фахівцем оточуючого світу в мовних одиницях фахової мови. Як наголошує В. Ф. Новодранова, фахова мова – така система лінгвістичних засобів загальнонаціональної мови, яка репрезентує структури знання, які склались у певний період розвитку тієї чи іншої галузі знання ... та забезпечує спілкування фахівців відповідної предметної галузі знання [3: 138-139]. Фахова мова розглядається як особливий когнітивно-комунікативний простір, в основі якого лежить комплекс значимих понять, концептів, категорій і субкатегорій. Значний внесок в обґрунтування ключових теоретичних засад цієї концепції зробили такі відомі вчені, як К. Я. Авербух, М. М. Володіна, О. І. Голованова, В. З. Дем'янков, Л. В. Івіна, В. М. Лейчик, Л. О. Манерко, С. Л. Мішланова, В. Ф. Новодранова та ін.

На думку цих дослідників, одним із пріоритетних завдань у межах означеної концепції є аналіз фахових мов з метою розуміння загальних когнітивних механізмів. Особлива увага приділяється інтелектуальним передумовам при вживанні фахових знаків у фахових текстах. Відзначається, що достовірні пояснення функціонування мови можна отримати тільки при зверненні до (когнітивних) структур репрезентації знань. Відтак, базисом лінгвістичного дослідження, відповідно до цього напрямку, стають когнітивні властивості людини-фахівця. Виділяються наступні загальні риси цього напрямку: 1) провідною функцією терміна є когнітивна; 2) терміни та терміносистеми розглядаються як динамічні утворення, які виникають у фаховому дискурсі та змінюють свій зміст та форму під час когніції; 3) термін розуміється як результат взаємодії фахової когніції та фахової комунікації; 4) термін трактується як мовний знак концепту, як результат вербалізації концепту; 5) зміна підходу до аналізу терміна: від понятійного до категоріального; 6) окреслення та розширення наукових поглядів на процес формування та еволюції змісту терміна, а саме: від концепту як стихійного узагальнення фахового знання до спеціального поняття як його теоретичного узагальнення. Таким чином, прихильники цієї концепції розглядають термін як явище, в якому реалізуються механізми пізнання певної галузі знання чи діяльності та в якому представлені структури фахового знання, які, у свою чергу, виступають поштовхом до осмислення професійного простору та сприяють збалансованій організації діяльності фахівців. У руслі зазначеного підходу термін характеризується в його дії. Окрім того, стверджується, що учасники професійного спілкування застосовують як мовні та фахові наукові знання, так і індивідуально-особистісний досвід (фонові знання), а це, у свою чергу, уможливило дослідити семантику терміна, його використання в дискурсі та взаємозв'язок з людською діяльністю.

Отже, підсумовуючи розгляд питання про існуючі наукові підходи до вивчення фахових мов, можна зробити висновок, що представники кожного з напрямів не протиставляють і не критикують попередні наукові доробки, чим демонструють той факт, що співіснуючі концепції можуть бути правомірними, взаємодоповнюючи одна одну, різнобічно розкриваючи сутність такого багатогранного явища, як фахова мова. Таким чином, сучасна лінгвістика фахових мов характеризується поліпарадигмальністю, тобто використанням надбавь різних наукових концепцій у проведенні лінгвістичних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Roelcke T. Fachsprachen / T. Roelcke. – Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH, 2005. – 250 s.
2. Голованова Е. И. Категория профессионального деятеля : Формирование. Развитие. Статус в языке / Е. И. Голованова. – Челябинск : Изд-во Челяб. гос. ун-та, 2004. – 330 с.
3. Новодранова В. Ф. Типы знания и их репрезентация в языке для специальных целей (LSP) : [сб. науч. трудов] / В. Ф. Новодранова // Когнитивная лингвистика : новые проблемы познания. – Москва-Рязань : Рязанск. гос. пед. ун-т им. С. А. Есенина, 2007. – Вып. 5. – С. 136–140.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Roelcke T. Fachsprachen / T. Roelcke. – Berlin : Erich Schmidt Verlag GmbH, 2005. – 250 s.
2. Golovanova E. I. Kategoriya professional'nogo deyatelya : Formirovanie. Razvitie. Status v yazyke [The Category of the Professional Activist : Formation. Development. Status in the Language] / E. I. Golovanova. – Chelyabinsk : Izd-vo Chelyab. gos. universiteta, 2004. – 330 s.
3. Novodranova V. F. Tipy znaniya i ikh reprezentatsiya v yazyke dlia spetsial'nykh tselei (LSP) [Types of Meaning and their Representation in Languages for Specific Purposes (LSP)] : [sb. nauch. trudov] // Kognitivnaya lingvistika : novye problemy poznaniya [Cognitive Linguistics : New Problems of Consciousness]. – Moskva-Ryazan' : Riazansk. gos. ped. un-t im. S. A. Esenina, 2007. – Вып. 5. – С. 136–140.

Матеріал надійшов до редакції 06.08. 2013 р.

Выскупенко С. А. Научные подходы к изучению языков для специальных целей.

Статья посвящена обобщению и систематизации существующих главных научных подходов современной лингвистики к изучению языков для специальных целей и анализу их ключевых проблем. В работе изложена информация о становлении, актуализации, а также развитии трех основных и взаимодополняющих концепций, на которых основана методология исследования языков для специальных целей. В частности, рассмотрены общие особенности каждого направления и установлены их отличительные признаки.

Vyskushenko S. A. Scientific Approaches to Analyzing Languages for Specific Purposes.

The given article is devoted to the generalization and systematization of the major modern linguistic scientific approaches to analyzing languages for specific purposes with regard to their key aspects. The research highlights the information about the formation, updating and development of three basic concepts which are considered to be the fundamentals in languages for specific purposes' studying. In particular, general peculiarities of each trend are under analysis. Much attention is paid to their distinctive characteristics.